

איראן נוכח בחירת דונלד טראמפ לנשיאות ארצות הברית

סימה שיין ורז צימט | 10 בנובמבר, 2024 | גיליון 1912

בחירת דונלד טראמפ לנשיאות ארצות הברית מממשת את התרחיש המדאיג בראיית טהראן. חרף התגובות הרשמיות הראשוניות, המשקפות ניסיון להמעיט ממשמעותה של התפתחות זו, ניכר כי איראן מוטרדת מתוצאות הבחירות, במיוחד על רקע הדיווחים כי ניסתה להתנקש בחייו של טראמפ ומדיניותו הניצית כלפיה במהלך כהונתו הראשונה. זאת ועוד, בחירת טראמפ מוצאת את איראן בצומת דרכים משמעותי. בטווח המיידי, היא נדרשת להחליט על עיתוי ואופן התגובה לתקיפה הישראלית נגדה ב-26 באוקטובר, ובטווח הארוך יותר - להכריע בין פייסנות והסדרה להחרפת העימות עם ארצות הברית. האופציה לדיאלוג עם הממשל האמריקאי החדש עדיין קיימת, אך היא תלויה במידה רבה בנכונותו - המוטלת בספק - של מנהיג איראן להגמיש את עמדותיו ולהסכים לווייתורים משמעותיים בתוכנית הגרעין. בחירת טראמפ, הנכונות הגוברת מצד איראן ליטול סיכונים רבים יותר מבעבר והשפעתם של חוגים רדיקליים בצמרת האיראנית, לרבות משמרות המהפכה, מגבירים את הסיכון להחרפת העימות בין איראן לארצות הברית.

בחירת דונלד טראמפ לנשיאות ארצות הברית מהווה התממשות של התרחיש המדאיג בראיית טהראן. התגובות הראשונות באיראן משקפות ניסיון להמעיט ממשמעות בחירתו המחודשת של טראמפ. נשיא איראן, מסעוד פזשכיאן, הצהיר בתגובה לתוצאות הבחירות כי "אין זה משנה מי זכה בהן, משום שמדינתנו והמערכת שלנו מסתמכות על הכוח שלנו ועל עמנו". דובר משרד החוץ האיראני, אסמאעיל בקאאי, טען בהתייחסו לניצחון טראמפ כי לאיראן יש ניסיון מר עם הגישות ומדיניות העבר של הממשלים האמריקאיים השונים וכי הבחירות מהוות הזדמנות עבור ארצות הברית לתקן את הגישות השגויות שבהן נקט הממשל האמריקאי. הוא הדגיש, כי איראן תעריך את הממשל הנוכחי בהתאם לביצועיו. היומון כיהאן, הנחשב מקורב למנהיג איראן, הגיב לתוצאות הבחירות במאמר פרשנות שכותרתו: "אמריקה היא השטן הגדול - אין זה משנה מיהו הנשיא". אולם, הפעם מגיע הנשיא טראמפ לבית הלבן כאשר ברקע הודעות של גורמי המודיעין האמריקאיים שלפיהן איראן ניסתה להתנקש בחייו, ניהלה נגדו מערכה ברשתות החברתיות ובכירי ממשלו הקודם מאובטחים בשל איומים על חייהם. כל זאת, על רקע מדיניותו הניצית כלפי איראן במהלך כהונתו הראשונה (2016-2020), שבמסגרתה פרשה ארצות הברית במאי 2018 מהסכם הגרעין, יושמה מדיניות הלחץ הכלכלי המקסימלי על איראן וחוסל

מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה, קאסם סולימאני, בינואר 2020. בטהראן חוששים במיוחד מכוונת הממשל הנכנס לחזור למדיניות מקסימום הלחצים, לבדוד את איראן ולהחלישה כלכלית באמצעות החרפת הסנקציות והגברת אכיפתן על מכירת נפט איראני לסין.

חילופי הממשל האמריקאי מוצאים את איראן בצומת דרכים משמעותי. בטווח המיידי, איראן נדרשת להכריע בנוגע לעיתוי ולאופן התגובה לתקיפה הישראלית באיראן ב-26 באוקטובר. הדילמה שבפני ההנהגה האיראנית היתה משמעותית עוד טרם בחירת טראמפ, וכעת היא נדרשת להכריע בין שתי חלופות כבדות משקל:

- תגובה לתקיפה הישראלית תוך נטילת סיכונים משמעותיים, ובראשם מימוש התגובה שישראל התחייבה לבצע הפעם - אולי נגד תוכנית הגרעין ו/או מתקני הנפט, שהם החמצן של המשק האיראני, ואף התערבות אמריקאית מעבר להגנה על ישראל.
- הימנעות מתגובה במחיר שחיקה נוספת בהרתעה שלה מול ישראל והעברת מסר של חולשה כלפי השלוחים האזוריים שלה, וכלפי ה"בייס" בזירת הפנים.

בהקשר רחב וארוך טווח יותר, המערכה האזורית הרב-זירתית והעימות הצבאי הישיר עם ישראל מציבים בפני איראן והציר הפרו-איראני, שניפגע קשות בעימות עם ישראל, אתגרים ביטחוניים גוברים. וזאת בשעה שהרפובליקה האסלאמית ניצבת בפני משבר כלכלי מחרף, משבר לגיטימציה מעמיק של המשטר והיערכות למאבק הירושה הצפוי לאחר מות המנהיג העליון עלי ח'אמנהאי, בן ה-86.

אמנם, האופציה לדיאלוג עם הממשל האמריקאי במטרה להביא להסרת הסנקציות, שעליה דיבר הנשיא האיראני בעצרת הכללית של האו"ם בספטמבר האחרון, עדיין קיימת. הנשיא טראמפ הביע בכהונתו הראשונה נכונות למשא ומתן עם טהראן בסתיו 2019 ואף רצון להיפגש עם נשיא איראן לשעבר, חסן רוחאני. גם במסע הבחירות הנוכחי שלו, טראמפ הצהיר שיקדם עסקה חדשה עם איראן בזמן קצר ביותר (כמובן אם תנאיו יתקבלו), ומי שהיה אחראי על התיק האיראני בממשלו, בריאן הוק, הצהיר באחרונה שממשל טראמפ אינו שואף לשינוי משטר באיראן. בנוסף, בטהראן זוכרים שממשל טראמפ נמנע מתגובה צבאית לפרובוקציות איראניות במפרץ הפרסי, לרבות הפלת מל"ט אמריקאי בידי איראן ביוני 2019 והתקיפה האיראנית על מתקני הנפט בערב הסעודית בספטמבר 2019.

ועדיין, לקראת חזרתו של טראמפ לבית הלבן ניצבת איראן במציאות שונה בהשוואה לזו שהתקיימה בראשית כהונתו הראשונה ב-2016. מחד גיסא, מאז חידוש הסנקציות ב-2018 שיכללה איראן את יכולתה להתמודד במידה מסוימת של הצלחה עם השפעתן באמצעות הפחתת התלות הכלכלית במערב וגיוון מקורות ההכנסה והשווקים הכלכליים. יתר על כן, הידוק השותפות עם רוסיה (בעיקר במישור הצבאי-ביטחוני) ועם סין (במישור הכלכלי) מסייע לאיראן להתמודד עם משטר הסנקציות. זאת ועוד, יכולתו של הממשל האמריקאי הנכנס להחריף את מצבה הכלכלי של איראן תלויה במידה רבה בנכונותה של בייג'ין להפסיק את רכישת הנפט

האיראני, ומול רוסיה, נוכח האפשרות לבחינה מחודשת של מערכת היחסים בין וושינגטון למוסקבה.

גם התייצבותה של איראן על הסף הגרעיני והכרסום המתמשך בפיקוח הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית על מתקני הגרעין משפרים את יכולתה לפרוץ לנשק גרעיני בהינתן החלטה פוליטית ובלוח זמנים קצר. בהקשר זה, הצהרות שנשמעו באיראן בחודשים האחרונים עשויות להעיד על אודות בחינה מחודשת בצמרת בטהראן את האסטרטגיה הגרעינית. גם שיפור הקשרים בין איראן לשכנותיה הערביות, ובראשן ערב הסעודית, ששיאו בהסכם לחידוש הקשרים ביניהן במאוס 2023 ונמשך ביתר שאת מאז פרוץ המלחמה בין ישראל לחמאס ולחיזבאללה, מספק לאיראן הזדמנויות מדיניות שלא התקיימו בתקופת כהונתו הראשונה של טראמפ.

מאידך גיסא, איראן ניצבת כיום בפני אתגרים משמעותיים, שבמרכזם ספקות גוברים ביחס ליכולתה לשמר הרתעה יעילה מול אויביה, ובראשם ארצות הברית וישראל, לנוכח היחלשות הציר הפרו-איראני בחודשים האחרונים וכישלון מאמציה להרתיע את ישראל מהמשך המערכה נגדה ונגד שלוחיה גם לאחר שתי התקיפות על ישראל במחצית אפריל ובראשית אוקטובר. ובשונה מכהונתו הראשונה של טראמפ, שבמהלכה נאלצה איראן להתמודד עם השלכות הסנקציות הכלכליות, בעיקר משלהי 2018, הפעם בפני הממשל האמריקאי תקופת כהונה מלאה למימוש מדיניות, ובכלל זאת מערך של לחצים גוברים נגד איראן.

לנוכח מציאות זו, נדרשת איראן לבחון את מדיניותה בשורת סוגיות כאשר המיידית ביותר היא שאלת התגובה לתקיפת ישראל נגדה. בחירת טראמפ לנשיאות עשויה להוביל לשני כיוונים מנוגדים בהקשר זה: היא עשויה לעודד את איראן להגיב עוד בטרם כניסת הנשיא החדש לבית הלבן, על בסיס הערכה כי יכולתה לפעול צבאית נגד ישראל תהיה מוגבלת ומסוכנת אף יותר לאחר תחילת כהונתו. מצד שני, איראן עשויה להעריך כי תקיפה צבאית בישראל בעת הנוכחית עלולה לסבך אותה עם הנשיא הנכנס וכן עם הממשל היוצא, ואולי אף לעודד את ראש הממשלה בנימין נתניהו לנצל את התקופה שנותרה לכהונת הנשיא בידן כדי לתקוף את מתקני הגרעין באיראן.

גם בשאלת המדיניות הכוללת, בין שבכיוון של פייסנות והסדרה או בכיוון של החרפת העימות, נדרשת ההנהגה האיראנית להכריע בין הגישה הפרגמטית יותר, שהנשיא פזשכיאן נחשב למיצגה הבולט, לבין הגישה הנצית והמתעמתת, שבהובלת החוגים הרדיקליים ומשמרות המהפכה. לתפיסתו של הנשיא, עדיף לאיראן להתמקד בשלב זה בפתרון אתגרי הפנים שבפניה, ובראשם המשבר הכלכלי, באמצעות מאמצי הסדרה עם המערב בסוגיית הגרעין, שעשויה תהיה להוביל להקלה בסנקציות. ברוח זו, עם היוודע תוצאות הבחירות בארצות הברית קראו אמצעי תקשורת איראניים המזוהים עם המחנה הפרגמטי-רפורמיסטי לשוב לשולחן המשא ומתן במאמץ להגיע להסדרה עם הממשל האמריקאי החדש, תוך ניצול נכונותו המוצהרת של טראמפ לפעול להפגת מתיחויות ולסיום סכסוכים בזירה הבינלאומית. לעומתם,

אמצעי תקשורת המזוהים עם האגף הרדיקלי באיראן גרסו כי בחירתו המחודשת של טראמפ מוכיחה שוב שאין לתלות תקווה באפשרות להסדרה עם ארצות הברית. לטענתם, אסור לנשיא ולמקורביו לשוב ולאמץ את גישתו של הנשיא לשעבר רוחאני, שהסכים לויתורים משמעותיים במסגרת הסכם הגרעין (2015), שכשל, עם המערב.

מנהיג איראן ח'אמנהאי הביע לאחרונה הסכמה מרומזת לניהול משא ומתן עם ארצות הברית. במפגש עם חברי ממשלתו החדשה של פזשכיאן באוגוסט 2024 הצהיר ח'אמנהאי כי אף שאסור לאיראן לתלות תקוות באויב או לסמוך עליו, אין מניעה לקיים עימו אינטראקציה במצבים מסוימים. דברי המנהיג, כמו גם נכונותו להשלים עם בחירת פזשכיאן כנשיא ועם מינוים לתפקידים בכירים של חברים לשעבר בצוות המשא ומתן הגרעיני האיראני, ובראשם שר החוץ לשעבר מוחמד ג'ואד זריף, עשויים להעיד על אודות נכונות מצדו לנהל דיאלוג עם ארצות הברית, במיוחד לקראת מועד פקיעתו של מנגנון חידוש הסנקציות שבהסכם הגרעין (snapback) באוקטובר 2025. עם זאת, ספק רב אם המנהיג מוכן להגמיש את עמדותיו ולהסכים לויתורים משמעותיים בתוכנית הגרעין שיאפשרו הסדרה עם הממשל החדש בווישניגטון, ועל אחת כמה וכמה הסכם גרעין חדש ומשופר בראיית ארצות הברית.

בסיכומי של דבר, בחירתו של הנשיא טראמפ, הנכונות הגוברת מצד איראן ליטול סיכונים רבים יותר מבעבר, השפעתם המוגבלת של החוגים המתונים יותר באיראן על קבלת ההחלטות (גם לאחר בחירתו של פזשכיאן כנשיא) והשפעתם הגוברת של משמרות המהפכה, המאמצים לעיתים קרובות גישה ניצית ומתריסה יותר כלפי המערב – כל אלה מגבירים את הסיכון להחרפת העימות בין איראן לארצות הברית, כשברקע האפשרות הסבירה כי במהלך כהונתו של הנשיא טראמפ תידרש איראן להתמודד עם חילופי המנהיג העליון.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט